

ABDULLA QODIRIY HAYOTI VA IJODIGA OID QARASHLAR

To‘ymurodova Gullola Normurod qizi

Nizomiy nomidagi TDPU 3-bosqich talabasi

Shonazarova Nozima Ruslanovna

Nizomiy nomidagi TDPU 3-bosqich talabasi

Turdiyev Sog‘lombek Rahmat o‘g‘li

Nizomiy nomidagi TDPU 3-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada felyetonlar qiroli, o‘zbek romanchiligi asoschisi va dramaturgi Abdulla Qodiriy hayoti va ijodi, u bosib o‘tgan shonli yo‘l xususida so‘z yuritilgan. Qodiriyning ijod maktabi haqida so‘z yuritganda uning “O‘tkan kunlar” romaniga to‘xtalib o‘tmaslik mumkin emas. Maqolalar to‘plami va Qodiriyning dor ostiga olib borgan yo‘l haqida batafsil yoritilgan.

Kalit so‘z: “O‘tkan kunlar”, roman, jadidchilik, Julqunboy, qatag‘on, tarjimon, zabun, uyg‘onish, xalq dushmani, mustaqillik.

ABSTRACT

This article talks about the life and work of Abdulla Qadiri, the king of feuilletons, the founder of Uzbek novel and playwright, and the glorious path he traveled. When talking about Kadiri’s school of creativity, it is impossible not to mention his novel "The Past Days". The collection of articles and the path that led Qadiri to the gallows are covered in detail.

Key words: “O‘tkan kunlar”, novel, struggle, Julkunboy, repression, translator, zabun, awakening, enemy of the people, independence.

Abdulla Qodiriy (Julqunboy)- yozuvchi, shoir, tarjimon, dramaturg, XX asr o‘zbek adabiyotining ulkan namoyondalaridan biri, o‘zbek romanchiligi asoschisi.

1894 yil 10-aprelda Toshkent shahrining Eskijo‘va mahallasida tavallud topgan. Adibning otasi Qodirbobo (1820-1924y) xon, beklar qo‘lida sarbozlik qilgan, rus bosqini paytida Toshkent mudofaasida qatnashgan. Adib o‘z tarjimai holida shunday deydi: “Har holda bemavridroq bo‘lsa kerak, kambag‘al, bog‘bonlik bilan kun kechirguchi bir oilada...tug‘ilg‘onman. Yoshim to‘qqiz-o‘nlarga borg‘ondan so‘ng meni maktabga yubordilar. Maktabda ikki-uch yil chamasi eski usulda o‘qib, keyin

vaqtlarda oilamizning nihoyatda qashshoq kun kechirgani vajhidan o‘n ikki yoshimda meni bir boyga xizmatchilikka berdilar. Xo‘jayinim o‘zi savdogar kishi bo‘lub, o‘rischa yozuv-chizuv bilaturg‘on odamga muhtoj edi. Shu ta‘ma bo‘lsa kerak, meni o‘ris maktabga yubordi... 1912-yilda manfaktur bila savdo qiluvchi bir kishiga yiliga 50 so‘m barobariga prikazchik bo‘lub kirdim...”

1904-1906 yillarda bo‘lajak adib musulmon maktabida ta‘lim oladi;

1908-1912 yillarda rus tuzem maktabida;

1916-1917 yilda Abulqosim shayx madrasasida arab va fors tillaridan saboq oladi;

1924-1925 yillarda V.Ya Brusov nomidagi Moskva adabiy kurslarida o‘qiydi;

1918 yil- eski shahar oziqa qo‘mitasining sarkotibi;

1919 yil - “Oziq ishlari” gazetasi bosh muharriri;

1920 yil- Kasabalar sho‘rosining sarkotibi;

1923-1926 yillarda “Mushtum” jurnali tashkilotchilaridan biri va tahrir hay‘ati a‘zosi sifatida faoliyat yuritgan;

Adib tarjimai holidan adabiy faoliyatining boshlanishini shunday xotirlaydi: “Shu miyonlardan bozor vositasi bilan tatarlardan chiqadig‘on gazetalarni o‘qib, dunyoda gazeta degan gap borlig‘iga imon keltirdim. 1913-yilda o‘zbekcha “Sadoi Turkiston”, “Samarqand”, “Oyina” gazetalari chiqq boshlag‘och, menda shularga gap yozib yurish fikri uyg‘ondi.

Adibning ilk chiqishi “Sadoi Turkiston” gazetasining 1914-yili 1-aprel sonida Abdulla Qodiriy imzosi bilan “Yangi masjid va madrasa” nomli xabari bo‘ladi.

Adibning 1917-yili Oktabr to‘ntarishlaridan keyingi faoliyati asosan matbuot, ya‘ni publitsistika bilan bog‘liq. U 1919-1925 yillar oralig‘ida 300 ta turli maqolalar, publitsistik asarlar yaratgan. Abdulla Qodiriy jurnalistik faoliyati haqida: “Xulosa — boshqalarning xizmati daftar bilan sobit bo‘lsa, mening xizmatlarim matbuot bilan ravshandir...” deydi.

Yozuvchi o‘zbek xalqi hayoti va tarixini, davr ranglarini yorqin va sidqidildan ifoda etib bera olgan, qahramonlar fe‘l-atvorini XIX asrning 40-yillariga xos sharoitlarda ochib bera olgan.

Ushbu yangilikni ochishda Abdulla Qodiriy o‘zbek tarixiy romannafisligiga asos soladi. O‘zining “Mehrobdan chayon” romanida yozuvchi haqiqat yo‘nalishi an‘analarini sezilarli boyitgan, qahramonlarning psixologik shakliga muhim hissa qo‘shgan, insonning ichki dunyosini ifoda etishning yangi usullarini ochgan, qahramonlarning fe‘l-atvori o‘zgarishini ko‘rsatib bergan.

“Mehrobdan chayon” romani - ikki asr bo‘sag‘asidagi turkiston jamiyatining ijtimoiy, axloqiy hayoti haqidagi roy-ro‘st asar.

A.Qodiriy xalqning feodal tuzumdagi hayot tarzining o‘ziga xos mohiyatini ochib berishga intilgan, hukmdorlarning ishlarini va fe‘l-atvorini, ma‘naviy ustozlarni

ko'rsatadi. Ushbu ziddiyatlar tantanavor emas, ular qahramonlarning og'ir turmushidan kelib chiqadi – Abdurahmonning ayolni o'ziga bo'ysundirish istagi va Shohidbekning fitnalariga qaramay, Anvar va Ra'no bir-birini chinakam sevadi va oila qurishga harakat qiladi.

Go'zallik, halollik, olijanoblikka intiluvchi Ra'noning xalq fe'l-atvoriga xos, ajoyib qiz ko'rinishini namoyon bo'ladi - samimiy, toza niyatli, ma'nan sodda va ochiq. U Anvarni toza, yorqin sevgi ila beg'araz va sadoqat bilan yaxshi ko'radi. Anvar - mardlik timsoli, adolatli, cheski vijdon egasi. Adib qizg'in yozuvchilik faoliyati bilan birga tarjima bilan ham shug'ullangan. U 1928-yili tatar fizik olimi Abdulla Shunosiyning "Fizika" asarini, rus yozuvchisi Nikolay Gogolning "Uylanish", Anton Chexovning "Olchazor" asarlarini o'zbek tiliga mahorat bilan tarjima qiladi. 1934-yilda Qozon shahrida nashr etilgan "To'la ruscha- o'zbekcha lug'at"ni tuzishda ishtirok etadi.

Shubhasiz, Abdulla Qodiriyning o'z asarlari ham bir qancha dunyo tillariga tarjima qilingan. Uning "O'tkan kunlar" romani 1928-yildayoq ozarbayjon tiliga, "Mehrobdan chayon" asari 1935-yilda tojik tiliga tarjima qilinadi. Abdulla Qodiriyning asarlari ko'plab Sharq va Yevropa mamlakatlarida e'tirof etiladi. Kitoblari hamon rus, qozoq, uyg'ur, nemis, tatar, arab, italyan, ingliz tillariga tarjima qilib kelinmoqda.

Abdulla Qodiriy zamondoshlari haqidagi "Obid ketmon" romani, shov-shuvga sabab bo'lgan "Shirvonlik Mallaboy aka" ocherki muallifi. Shuningdek, o'zbek adabiyoti tarixiga sezilarli hissa qo'shgan boshqa ko'plab ocherk va hikoyalar muallifi. "Abdulla Qodiriy o'zbek adabiyotiga momaqaldiroq kabi kirib kelib, yorqin chaqmoq kabi barchaning e'tiborini o'ziga qaratdi", deb yozadi Izzat Sultonov.

Ushbu so'zlarning haqqoniyligini qozoq yozuvchisi Muxtor Avezov ta'kidlab, alohida qayt etadi: "Yoshligimizda Abdulla Qodiriy romanlarini berilib o'qir edik. Biz uning inson fe'l-atvorini yasash, bizgacha inson ehtiroslarining tug'yonini yetkazib berish mahoratidan hayratlanardik". O'zbek adabiyotida roman janrining asoschisi Abdulla Qodiriyning ko'plab asarlari ko'plab Sharq hamda MDH mamlakatlarida e'tirof qozondi.

Abdulla Qodiriy 1937-yilning 31-dekabrda "xalq dushmani" sifatida hibsga olinadi. 1938-yilning 4-oktabrida yozuvchi 9 oylik xo'rliklardan so'ng Cho'lpon, Fitrat kabi maslakdoshlari bilan birgalikda otib tashlanadi. Toshkentdagi Xo'ja Alambardor (Kamolon) qabristoniga dafn etiladi.

Adib qamoqqa olingandan so'ng, uning asarlari "zararli" deb topildi. O'tda yoqildi, kutubxonalardan yo'qotildi, o'qish taqiqlandi. Kimning qo'lida "O'tkan kunlar" romanini ko'rib qolishsa, darhol qamashdi.

1957-yilda Abdulla Qodiriy rasman oqlandi. Ammo uning otib tashlanganligi haqidagi ma'lumot (o'limidan so'ng oqlanganligi haqidagi ma'lumot kabi) uzoq yillar mobaynida sir saqlandi.

Abdulla Qodiriyning Habibullo, Adiba, Anisa, Nazifa, Ma'sud ismli farzandlari bo'lgan. Abdulla Qodiriyga qo'yilgan "xalq dushmani" tuhmatidan so'ng, uning to'ng'ich o'g'li Habibullo Qodiriyga 1945-yil 25 kuni "xalq dushmanining o'g'li" aybi qo'yiladi. Uzoq qiynoq va so'roqlardan so'ng uni Sibirga surgun qilishadi. 1953-yil Stalin vafotidan so'ng, Habibullo Qodiriy ozod qilinadi, biroq 2-yil Qozog'istonning Qarag'anda viloyatida qolib ketadi, chunki Toshkentga qaytishga ruxsat berilmaydi. 1955-yil Qodiriyning o'g'li 37 yoshida nihoyat Toshkentga qaytadi.

Habibullo Qodiriy otasini otgan askar bilan suhbatlashadi. Askarning xotirlashicha, Qodiriy so'nggi iltijo sifatida askarning tunuka idishidagi suvni so'raydi. Askar rozi bo'ladi. Qodiriy suvni ichmaydi, o'sha bir kaft suv bilan tahorat oladi va ikki rakat nafl namozini o'qib keyin uni otaverish mumkinligini aytadi. Askarning so'zlab berishicha, Qodiriy o'limdan qo'rqmagan, kiprik ham qoqmagan. Bu xotiralar adibning "Men haqiqat yo'lida hech qanday jazodan, qiynoqdan qo'rqmayman, agar otmoqchi bo'lsalar ko'kragimni kerib turaman" degan so'zlarini isbotlaydi.

1991-yilda Abdulla Qodiriyga "Mustaqillik" ordeni, Alisher Navoiy nomidagi Davlat mukofoti berilgan. Shuningdek, Abdulla Qodiriy nomidagi Davlat mukofoti ta'sis etilgan. Toshkent Davlat madaniyat institutiga, madaniyat va istirohat bog'lariga, davlat muassasalari hamda metro bekatiga Abdulla Qodiriy nomi berilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

- 1.Oybek, Asarlar 16-jild (Abdulla Qodiriyning ijodiy yo'li), T., 1979;
- 2.Qodiriy H., Otam haqida, T., 1983;
- 3.Abdulla Qodiriy zamondoshlari xotirasida, T., 1988;
- 4.Boqiy N., Qatlnoma, T., 1992; Qo'shjonov M.,
- 5.O'zbekning o'zligi, T., 1994; Normatov U.,
- 6.Qodiriy H. Otam haqida. T., 1983.